

Stjepan Antoljak

DVA IZVJEŠTAJA POSLANIKA DUBROVAČKE REPUBLIKE U RUSIJI O BUNI PUGAČOVA

1.

Još od druge polovice 16. stoljeća, koliko nam je to dosad poznato, počeli su naši ljudi upoznavati rusku zemlju i ruskog čovjeka. Naročitu aktivnost u tome pokazao je papinski dvor, koji je u tom stoljeću poslao dva svećenika: Fra Bonifacija Drakulicu, rodom iz Lopuda kraj Dubrovnika, te isusovca Aleksandra Komulovića, rođenog u Splitu (r. 1548-u. 1608). U 17. stoljeću, po nalogu pape, boravio je jedno vrijeme u Rusiji fra Rafael Levaković (r. o. 1590-u. o. 1649), a onda opet svećenik Juraj Križanić (r. 1618-u. 1683), čijim djelima sovjetska historiografija daje i te kakav značaj i važnost. Njegov život, rad i djelovanje dobro je poznat te je od strane naših i ruskih naučnika gotovo do u tančine obrađen. Pa ipak su tu i tamo ostale poneke praznine, koje nijesu dovoljno uočene. Jedna od tih je njegov rad kao ruskog historičara.

No dok su svi ovi išli u Rusiju pojedinačno, to je svećenik Sebastijan Glavinić, Istranin (r. 1630 — u. o. 1698) tamo pošao kao član poslanstva bečkog dvora (1661) i o tome je putu napisao izvještaj, koji se i danas nalazi u rukopisu.¹⁾

Kao članovi austrijskog neuspjelog diplomatskog izaslanstva, koje je vladar Ferdinanda III (1637—1657) poslala u Moskvu ruskom caru Alekseju Mihajloviću (1645—1676), ocu Petra Velikog, još 1655. godine, bili su i dva Dubrovčanina: Allegretto Allegretti i Frano Gundulić (r. 1630 — u. 1700), sin slavnog pjesnika Dživa. I dok je Allegretti bio na čelu ove delegacije, o čijem je radu podnio službeni izvještaj, Gundulić je bio samo vojnički zapovjednik ove pratnje. Pa ipak ovaj dubrovački vlastelin, carski oficir, konzervativan katolik, napisao je dnevnik o tom putu u Rusiju, čiji narod on gleda sa simpatijama. Uz to ovaj dnevnik donekle osvjetljuje ondašnje prilike i običaje u skrajnjem sjeverozapadnom dijelu Rusije kao i na moskovskom dvoru, dok su širi narodni slojevi manje privlačili njegovu pažnju.²⁾

¹⁾ S. Antoljak, *Veze Hrvata sa Rusima kroz vjekove* (rukopis).

²⁾ O tom opširno M. Deanović, *Frano Dživa Gundulića i njegov put u Moskvu 1655*. *Starine JA* 41, Zagreb 1948, 7—59 (separat).

Prošlo je dosta vremena, dok su Dubrovčani počeli masovnije dolaziti u Rusiju, ali sada već u drugoj misiji. To se dogodilo za vrijeme Petra Velikog, kome su bili potrebni dobri vojnici, a napose mornari, u čemu su se isticali baš Dubrovčani, koji su uskoro stupili u njegovu službu. U vezi sa tim, početkom 18. stoljeća dubrovačka republika je stupila u direktnu vezu sa ovim vladarom i zahvatila mu se na njegovoj dobrohotnosti prema njenim podanicima u ruskom carstvu. Otada je uslijedio stalni kontakt između republike sv. Vlaha i ruskog carskog dvora, u čijoj su službi tokom 18. stoljeća na dosta istaknutim položajima bili postavljeni i neki Dubrovčani.

2.

Sve do vlade Katarine II (1762—1796) odnos Dubrovnik sa Rusijom bio je vrlo srdačan. Međutim, baš tada su se Dubrovčani zamjerali ovoj carici, na čijem je dvoru imao izvjestan uticaj Altesti, sin činovnika dubrovačke republike. Naime, Rusi ratujući u Sredozemnom moru protiv Turaka, kojima su dubrovačke trgovinske lađe prenosile ratni materijal i žito, počeli su sa njihovim brodovljem postupati kao sa neprijateljskim i zapljenjivali su svaku dubrovačku lađu bez obzira da li je nosila neprijatelju hranu ili ne.³⁾ Istom sada se dubrovački senat sjetio da pošalje carici Katarini dvojicu svojih starih članova: Marina F. Tudizića i Franju Savinu Ranjinu, davši im precizne instrukcije (20. I. 1771). Međutim Tudizić se u Beču razbolio i njemu je dozvoljeno da se vrati u Dubrovnik, dok je Ranjina sam krenuo preko Praga i Berlina i 22. X. 1771. godine konačno stigao u Petrograd, pun nade u uspjeh svoje misije. Ali nade su ga iznevjerile. U ruskoj prestonici je ostao 33 mjeseca, star i nemoćan, bez dovoljno sredstava za život, bez instrukcija i stvarne punomoći svoje vlade. Zvanični krugovi su sa njim razgovarali prijateljski ali s visoka, a carica ga čak nijedanput nije primila u audijenciju. To je pokazivalo da je dubrovačka diplomacija bila preživjela i da se Senat nije znao snaći u novoj evropskoj situaciji i naći novu formu u ophođenju sa ruskom vladom. Budući da su se pisma cenzurisala, a carski je dvor imao čovjeka koji je poznao sve šifre, to je Ranjina svoje izvještaje u Dubrovnik najviše slao po kuririma austrijskog i pruskog poslanika, dok su se njemu upućeni listovi otvarali i čitali. Znajući sve ovo Ranjina je pisao svojoj vladi da je ovaj narod silno dvoličan i da mnogo obećava, ali da datu riječ malo održava. Stalno nagovaran od strane Katarininog ministra da se strpi i da će sve biti dobro, Ranjina je izgubio zdravlje i svoj duševni mir, a da se i ne govori o tome kako je loše finansijski stojao. Usred takvog stanja ovaj poslanik doznaje u Petrogradu o buni Pugačova (1773—1775)⁴⁾ i 7. I. 1774. godine šalje šifrirani izvještaj dubrovačkom senatu, u kome pored ostalog piše i ovo: „Dakle, od Orenburške gubernije⁵⁾ blizu granice

³⁾ Detaljno o tome S. Antoljak, *Veze*

⁴⁾ K. Jireček, *Poselství, republiky dubrovnické k cisařovně Kateřině II v L. 1771—1775*, *Rozpravy české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze*, Ročník II, Třída I, číslo 2, v Praze 1893, 31, 32, 35—39, 42, 45, 47, 48.

⁵⁾ U jednom njemačkom leksikonu iz 1789 godine piše da je orenburška gubernija u azijskom dijelu Rusije, između Kazanjske i Astrahanske gubernije, a na granicama Sibirijske. Glavni grad je tvrđava Orenburg koja je osnovana 1740. na rijeci Jaiku. Ona je sjedište

Sibirije podigao se čovjek, neka vrsta Ščepanina Maloga⁶⁾ i pustio je da se prošire glasovi kako je on Petar⁷⁾ III⁸⁾. Pobunio je Tatare, koji su se ujedinili sa nekoliko hiljada ljudi digli uskrativši poslušnost carici pljačkajući krajeve i izazivajući pobunu. Protiv njih poslan je general Kar (Car) koji je zbog kukavičluka i rđavog vladanja dozvolio da bude potučen. Zatim je poslan general Bibikov⁹⁾ sa naredbom da uzme trupe i novaca koliko god treba. Ne sumnjam da će ovaj rasturiti buntovnike, ali će ipak ova stvar prouzrokovati malu pometnju. O ovome se ne usuđuje niko govoriti i još se ne znaju sve pojedinosti. Ovo me zabrinjuje, jer će se odugovlačiti mir¹⁰⁾, budući da će ovu novost pretjerati u Carigradu oni koji ne čeznu za mirom i tvrdiće Turcima da će ova mala pobuna imati velike posljedice. Molim Vaše ekscelencije da ne govore da sam ja išta pisao o ovome, jer među svima ovim događajima moglo bi biti i to da me smatraju za urodu.”¹¹⁾

guvernera i služi osobito za zaštitu naroda koji su se podvrgli skepticu Rusije, kao i za unapređenje trgovine sa južno nastanjenim narodima. Području ovoga grada pripadaju i druge razne tvrđave koje su smještene u zemlji baškirskih Tatara i jaičkih kozaka (J. Hüblers Reales Staats=Zeitungs=und Conversations=Lexicon, Leipzig 1789, 1770, 1771). Inače Orenburg se danas zove Čkalov (Istorija SSSR I, Moskva 1956, 541).

⁶⁾ Avanturista Ščepan Mali koji se predstavljao kao ruski car Petar III, od 1767. nametnuo se Crnogorcima za vladara. 11/22.IX. 1773. ubio ga je jedan turski agent (Enciklopedija Jugoslavije 2, Zagreb, 1956, 419). Glavna bibliografija o njemu: S. Antoljak, Nekoliko dokumenata o misiji kneza Dolgorukova u Crnoj Gori (1769), Cetinje 1949, 11, bilj. 1.

⁷⁾ Ruski car (1762) koga je svrgnula Katarina II, zatim je umoren.

⁸⁾ Dovde tekst ovog prvog Ranjininog izvještaja ima i K. Jireček (o. c., 48), a dalje više ne.

⁹⁾ Aleksandar Iljić Bibikov, ruski general i državnik tatarskog porijekla (1729—1774). Sudjelovao je u sedmogodišnjem ratu, od 1767—1768. bio je predsjednik zakonodavne skupštine, 1771. zapovjednik ruske vojske u Poljskoj, a 1773. dat mu je zadatak da uguši seljački ustanak pod vodstvom Pugačova. Ostavio je zapise o svom radu i životu, koje mu je sin objelodanio (Enciklopedija Leksikografskog zavoda 1, Zagreb 1955, 174).

¹⁰⁾ Još od 1768. pa sve do 1774. vodila je Rusija sa Turskom rat. Konačno je 21. VII. 1774. sklopljen mir između obje zemlje u Kučuk—Kainardžiu kod Silistrije, koji je bio vrlo povoljan za Rusiju (G. Weber, Lehr=und Handbuch der Weltgeschichte III, Leipzig, 1922, 714—716; Istorija SSSR I, 547—549). Svakako je točna konstatacija Ranjine da je buna Pugačova odugovlačila sklapanje mira sa Turskom.

¹¹⁾ „ . . . Del governo dunque di Orenburgh vicino al le Frontiere di Siberia è in sorto un uomo di una specie di Stefano Piccolo, il quale ha dato ad intendere di essere Pietro terzo. Questo hà fatto rivoltare li Tartari i quali uniti con qualche migliao di persone vanno negando l'ubbidienza all'Imperatrice, saccheggiando Paesi, et eccitando tumulto. Contro questi è stato spedito il generale Car, il quale per viltà, e cattiva condotta si è lasciato battere. Susseguentemente fù spedito il generale Bibicov con ordine di pigliar delle truppe e danari quanto ne bisognerà. Non hò dubbio, che questo dissiperà i ribelli ma in tanto la cosa genera un poco di confusione. Di ciò nessuno ardisce parlare, e però non si sanno tutte le particolarità; quelche mi da fastidio si è, che questo ritarda la Pace, poiche questa nuova sarà esagerata à Constantinopoli da quelli, che non bramano sia fatta, e pretenderano li Turchi, che questa piccola sollevazione porterà di gran conseguenze. Abbian l'Ecc. Vostre riguardo di non dir, che io abbia scritto niente sù di ciò, perche tra i casi possibili si potrebbe sapere, che io abbia volsuto fare il Spia. . . .” (Državni arhiv u Dubrovniku (DAD) — Acta s. Mariae Maioris (ASMM) — serija 76—№ 3034 — Lettere del Nobil Signor Francesco de Ragnina, Inviato a Pieterburgo, colle quali rapporta i risultati della sua Commissione presso quella Corte — № 51, Petrograd, 7. I. 1774).

U svom drugom izvještaju, takođe šifriranom, od 27. I. iste godine pored drugog naveo je Ranjina i sljedeće: „..... Orenburška revolucija o kojoj sam govorio u mom prošlom listu¹²⁾, postaje svakog dana sve ozbiljnija. Varalica¹³⁾ koji se usudio uzeti ime Petra III, zove se Emeljan Pugačov¹⁴⁾ (Emeliano Pogasciof), kozak sa Dona, izbačen iz tvrđave Kazana¹⁵⁾ gdje je stajao zbog pobune, izazvane unatrag tri godine među onim dalekim narodima. On ne traži carstvo za sebe nego za velikog kneza¹⁶⁾, za koga kaže da je njegov sin. Dijeli slobodu svim narodima, raspodjeljuje gajtane i ključeve od zlata, velikodušno plaća vojnike, ukratko zna privezati narod uz svoju stranku sa kaznama, nagradama i častima, ali koliki je broj njegovih pristalica ne zna se. Oni koji su odani dvoru, govore da nema više od 3000 ljudi, ali drugi tvrde da će biti bar 40 do 50.000. Ja pak držim da ni jedni ni drugi ne govore istinu te bi broj od 30.000 mogao biti najvjerojatniji.¹⁷⁾ Svi su oni konjanici i prolaze pustošeći krajeve sa mnogo divljaštva i okrutnosti te sve stavljaju u vatru i plamen. Dočepali su se rudnika srebra i zlata i tvornice baruta. Imaju 30 izvrsnih topova, kojima ne manjka ništa od onoga što je potrebno da se održavaju. Kad se saznala ova novost, protiv njih je poslan general Kar (Car) sa 2000 ljudi koji su zbog rđavog ponašanja i obijesti generalove potpuno poklani. Obješeno je 37 oficira, a jednome koji se opirao više od drugih, živome je koža oderana. Iza ovoga poraza poslan je general Bibikov sa 8000 ljudi i sa naredbom da uzima novaca i ljudi koliko god mu zatreba. On je već prispio u Kazan, ali treba vremena da stignu njegove čete u Orenburg, koji je udaljen 2.200 vrsta.¹⁸⁾ Nada se da će tamo potpuno rasturiti buntovnike i dovesti zemlju u prijašnji mir, jer je sigurno da se buntovnici ne mogu mnogo vremena održati, te da će naći načina da ih sasvim istrijebi. Ali do tada će trebati da prođe nekoliko mjeseci. Ispočetka, ovde se uvelike zabranjivalo da se o ovome govori, ali nedavno je izdat oglas u kome se objavljuje da je buntovnik pravi varalica i da je uzeo lažno ime Petra III te se opominje svaki pojedinac da ga ne slijedi. Sve ovo uvelike osporava mir, pošto je sigurno da su Turci za to saznali i njihovi prijatelji

¹²⁾ T. j. onom od 7. I. 1774.

¹³⁾ Interesantno je da i Šćepana Malog tako zovu u jednom izvještaju iz Sušćepana. upućenom na talijanskom jeziku izvanrednom providuru Boke Kotorske Paskvalu Cicogni 13. VIII. 1769. godine (S. Antoljak o. c., 11).

¹⁴⁾ Emeljan Ivanović Pugačov (o. 1742—1775) vodja velikog seljačkog ustanka u Rusiji, donski kozak bio je hrabar, energičan i vješt ratovanju. 10. I. 1775. u Moskvi mu je odrubljena glava (Istorija SSSR I, 540—545; Enciklopedičeskij slovar 3, Moskva 1955, 41).

¹⁵⁾ Grad nedaleko od Volge na rijeci Kazanki (Meyers Lexikon 6, Leipzig⁷ 1927, 1086, 1087).

¹⁶⁾ To je Pavao I Petrović (r. 1. X. 1774 u Petrogradu — umoren 23. VIII. 1801), sin Petra III, koji je po nalogu carice Elizabete otet Katarini II i dat na odgajanje Paninu. Kad je njegova majka postala carica, ona ga je sve do svoje smrti držala daleko od državnih poslova (Meyers Lexikon 9, Leipzig⁷ 1928, 474).

¹⁷⁾ Da i tu ima pravo gl. šta piše u vezi toga broja Istorija SSSR I, 541.

¹⁸⁾ Vrsta, ruski: versta, mjera za dužinu koja je od 1835. g. brojala 1077 m, a otada 1066, 78 m (Meyers Lexikon 12, Leipzig⁷ 1930, 1294).

vjeruju da Rusija nije u stanju da otprema trupe za novi ratni pohod i da ne može nastaviti rat. . . .¹⁹⁾

To su eto bila dva izvještaja Ranjine o Pugačovu, a u ostalim koje je pisao iz Petrograda svojoj vladi, nema više ni riječi o toj buni. Posljednje pismo ovoga diplomate iz Petrograda datira 4. IX. 1774., a već 13. IX. javlja se iz Rige, 8. X. iz Berlina, 3., 5. XI. i 12. XII. iz Beča, 2. I. 1775 iz Venecije, a 30. I. iz Pise odakle je pisao više listova²⁰⁾ i gdje je vodio pregovore sa Orlovom.²¹⁾

Svakako ovi Ranjini izvještaji su karakteristični za razdoblje u kome je nastala i odvijala se navedena buna, pod rukovodstvom Pugačova. I ako nije pobijedila, ona je predstavljala progresivni ustanak narodnih masa, koje su pokazale heroizam i odvažnost u borbi protiv eksploatatora i ugnjetača. Zato ova buna predstavlja jedan od većih antifeudalnih ustanaka narodnih masa u evropskoj historiji.²²⁾

Informacije, koje je Ranjina davao Dubrovačkom senatu, skupljane su u samom Petrogradu, od dvorskih i drugih krugova. Prema tome njegovi podatci nijesu dobivani izravno od ljudi sa terena, nego tek iz druge ruke, zato nijesu ni mogli biti prvorazredni. Pa ipak, Ranjina je bio prilično kritičan u pogledu nekih podataka o toj buni koju je smatrao "malom pobunom"

¹⁹⁾ „... La Rivoluzione di Oramburg sulla quale li accenai, nella passata mia diventa ogni giorno più seria. L'impostore, che ha ardito pigliar il nome Pietro terzo si chiama Emiliano Pogasciof cosacco di quelli del Don scapato dalla forteza di Casan, dove è stato servato per solevazione eccitata addietro tre anni fra quelle lontanee nazioni. Egli non pretende l'imperio per se, ma per il gran duca, che dice esser suo figliolo, di cui hà festeggiato ancora il matrimonio. Dà libertà a tutti li popoli, distribuisce cordoni, e chiavi d'oro, paga li soldati con generosità, in somma sa attaccar la gente al suo partito con pene, premii et onoris, ma quale sia il numero de suoi seguaci non si sa. Quelli che sono attaccati alla corte, dicono non esservi più di tre milla uomini, ma li altri pretendono esservi per lo meno quaranta in cinquanta milla; io per me credo che gli uni è gli altri non dicono la verità, che il numero di trenta milla possa esser il più prossimo al vero. Questi tutti sono a cavallo, e vanno devastando il paese con molta crudelta e barbaria mettendolo a fiamme e foco. Si sono impadroniti delle mine d'or e di argento e della fabrica delle polvere. Anno trenta canoni di sorte che non li manca nulla di tutto quelle li è necessario per sostenersi. Al sentirsi queste novità li fù addirittura spedito contro il generale Car con due milla le omini, li quali per cattiva condotta e per la temerità del generale furono intieramente masacrati. Furono impiccati trenta sette ufficiali, et uno che ha resistito più degli altri fù scorticato vivo. Dopo questa sconfitta è stato mandato il generale Bibicoff con otto milla le omini e con ordine di pigliar gente e danari quanto li bisognasse. Egli di già è arrivato a Casan, ma ci vole del tempo, che arrivano le sue trupe a Oremburg, che è lontano due milla e due cento varste. Si spera che egli li dissiparà intieramente e metterà il paese nella sua pristina tranquillità, poiche è certo, che i ribelli non si potranno molto tempo sostenere, e che si troverà maniera di distruggerli totalmente. Converà però che passi qualche mese fino a quel tempo. Da principio ci era una gran proibizione di non parlar su questo ma ultimamente è stato publicato un editto, in cui si dichiara esser il ribelle un vero impostore et aver falsamente il nome di Pietro Terzo e però ogni uno è avvertito di non sequitarlo. Questo affare ritarda di molto la Pace poiche è indubitabile, che i Turchi lo risaprano, e che li loro amici li faranno credere che la Russia non è in stato di mandar delle trupe per la nuova campagna e che non potranno continuare la guerra.....“ (DAD. — ASSMM — serija 76—№ 3034 — № 53, Petrograd, 27. I. 1774).

²⁰⁾ Ibid. — ASSMM — serija 76—№ 3034 — № 65 dalje.

²¹⁾ Opšitno o toj Ranjininoj misiji i smrti K. Jireček (o. c., 56—68).

²²⁾ Istorija SSSR I, 546.

ili „orenburškom revolucijom” i dosta realno i točno je gledao na posljedice te bune s obzirom na rusku vanjsku politiku i napose na njen rat sa Turskom. U njegovim izvještajima ima izvjesnih poнавljanja, ali u svemu, podaci dobijeni od ovog diplomate jedne male jadranske republike, vrijedni su da se ovdje iznesu. Naime, oni doprinose makar i u manjoj mjeri da se što jasnije upozna Pugačovljeva buna čiji pravi uzrok i povod doduše nije mogao sagledati stari Ranjina, no koji je ipak unaprijed bio siguran da će buntovnici u toku nekoliko mjeseci biti sasvim uništeni. Dalje, njegovi izvještaji nam govore o vođi te bune, njegovoj vojsci, njenom naoružanju, načinu ratovanja i ophođenju a zatim o Katarininim generalima Karu i Bibikovu, njihovim pothvatima protiv buntovnika kao i o odjeku bune u Rusiji i izvan njenih granica.

TWO REPORTS OF THE EMISSARY OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK IN RUSSIA ABOUT THE PUGAČOV RISING

Summary

Two reports of Franjo Savina Ranjina about the revolt of Jemeljan Pugačov discovered by the author in the State Archives at Dubrovnik are here given translated from Italian. They show Ranjina as a shrewd observer and judge of the events who did not accept the data given him by the court circles in Petersburg at their face value. He estimates pretty correctly the repercussions of the rising on Russian foreign policy and especially on the course of the war with Turkey.